

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК ЯК СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ»

Тетяна ГРОМКО (Кіровоград)

Постановка проблеми. Загальновідомо, що цілісний навчальний процес неможливий без початково-методичного комплексу з певної дисципліни. Нині постає необхідність запровадження електронних засобів навчання, зокрема електронних посібників. Саме українська діалектологія як предмет історичного циклу мовних дисциплін вважається таким курсом, що менше піддається сучасним інноваціям через інтернет-технології. Проте вважаємо за доцільне спростувати такі твердження, адже актуальність

упровадження інформаційних технологій у цикл фахової підготовки студентів-філологів, зокрема в курс української діалектології, очевидна.

Аналіз досліджень і публікацій. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі – проблема не нова, однак й досі не вирішена остаточно. Дискусійним є питання визначення й запровадження в навчальний процес електронних посібників та підручників, які розробляються на основі мультимедійних засобів. Інформатизацію навчання, використання

електронних освітніх ресурсів (насамперед електронних посібників) у своїх працях висвітлюють С. О. Христочевський, А. І. Башмаков, О. В. Зіміна, В. М. Агеєв, І. В. Доротюк, Т. М. Романченко, М. Ю. Кадемія, Л. Г. Ільїна, Л. Є. Коваль, О. Г. Єсіна, Н. В. Кононець та ін. [2, с. 7] Незважаючи на зростаючу популярність електронних засобів навчання, досі відсутнє єдине розуміння понять «електронний посібник» та «електронний підручник». Під ними розуміють і документи в багатьох електронних форматах, і навчальні web-сторінки і навіть електронні програми. Однак досі можна констатувати поодинокість такого типу видань із гуманітарних дисциплін, зокрема з української діалектології [6], що й зумовлює актуальність статті.

Метою дослідження є висвітлення питання створення та використання у навчальному процесі вищих навчальних закладів електронного посібника з української діалектології.

Виклад основного матеріалу. Питання укладання посібників з української діалектології постало давно. На викладання української діалектології у більшості ВНЗ України відводиться незначна кількість годин, а відтак не приділяється багато уваги й підручникам. Виданий ще у 1980 році підручник «Українська діалектологія» С.П.Бевзенка вважається базовим для ряду виданих регіональних посібників [1]. При цьому оригінальними є переважно завдання та інколи тексти, що ілюструють діалектне мовлення.

У необхідності сучасного підручника з української діалектології переконувати не доводиться. Нині вузівськими викладачами цього розділу мовознавства як навчальної дисципліни констатується відсутність нових підручників та практикумів з української діалектології [3, с. 141]. При тому, за висновками П. Лизанця, які може потвердити чи не кожний викладач цього предмета, діалектологія в науковому та навчальному аспектах в українських вишах поступово і більше чи менше помітною мірою втрачає свої позиції, займаючи не те місце в сучасному розвиненому модерному мовознавстві, яке їй належить. Для того щоб забезпечити інтерес студентів до вивчення народної мови, усвідомлення цінності діалектного матеріалу при вивченні історичної граматики, сучасної української мови, етнографії та інших суміжних дисциплін, необхідно, наголошує дослідник, розробляти нові методи і прийоми дослідження з урахуванням попередніх напрацювань українських діалектологів та досягнень європейської діалектології [4, с. 248].

На ряді діалектологічних нарад, у численних публікаціях вказується, що новий підручник мав би відображати нові досягнення сучасного мовознавства, історію українських говорів,

взаємодію літературної мови і діалектної, охоплював би всі українські говори і говори національних меншин, що проживають в Україні (див. [4, с. 250]).

Підручники та посібники повинні висвітлювати найновішу інформацію з певної галузі знань. З огляду на це важливим є створення саме електронного посібника, до якого можна вносити зміни, залучаючи найновіші емпіричні дані [2, с. 89]. У друкованому паперовому варіанті такі правки з прагматичної точки зору неможливі. Кожне перевидання – це складний процес, який вимагає значних часових і фінансових витрат.

Цілком погоджуємося з тим, що потреба укладання нового посібника вже назріла, і пропонуємо власну концепцію такого видання.

Пропонований нами посібник розраховано на студентів-філологів, що вивчають курс української діалектології. Відповідно до навчальних планів і програм Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, практичні заняття охоплюють 16 год. (8 занять). Кожне заняття представлено окремим розділом:

Заняття 1. Вступ. Українська діалектологія як спеціальна галузь мовознавства. Поняття про територіальні та соціальні діалекти. Джерела і методи вивчення народних говорів.

Заняття 2. Діалекти та українська літературна мова на різних етапах розвитку суспільства. Історія діалектологічних досліджень. Принципи діалектного членування української мови.

Заняття 3. Фонетична система української діалектної мови.

Заняття 4. Граматичні особливості української діалектної мови.

Заняття 5. Українська діалектна лексика і фразеологія.

Заняття 6. Північне наріччя української мови.

Заняття 7. Південно-західне наріччя української мови.

Заняття 8. Південно-східне наріччя української мови.

За необхідності практичні заняття можна видозмінювати, орієнтуючись на можливі зміни в навчальній програмі.

Кожне заняття містить три блоки: теоретичний, практичний і тестовий, що саме в електронному посібнику дає змогу викладачеві варіювати види роботи, добирати завдання для аудиторного, самостійного чи домашнього виконання, написання рефератів тощо.

Теоретичний блок представляється у формі контрольних запитань, на які студенти мають дати відповіді після прослуханого лекційного курсу та ознайомлення з викладеними викладачем матеріалами. Перелік запитань вичерпно відбиває

навчальний матеріал і передбачає не лише відтворення знань, а й наведення власних аргументів. Наприклад, запитання до підтеми «Методи збирання та аналізу діалектних матеріалів. Діалектологічні програми та питальники» можуть мати такий вигляд:

Назвіть основні джерела вивчення діалектної мови.

У який спосіб можна фіксувати діалектну мову?

Назвіть та схарактеризуйте основні методи збирання діалектних матеріалів. Який із них, на Вашу думку, ефективніший? Чому?...

Що таке текстографування? Які його мета та завдання?

Які проблеми виникають при текстографуванні?

Які текстографічні праці Ви знаєте?

Практичний блок має на меті з'ясувати вміння студентів використовувати знання теорії в роботі з конкретним матеріалом, особливо краєзнавчим: картами, текстами, словниками тощо. Завдання блоку з різних тем можуть бути такими:

- Проаналізуйте подані фрагменти програм і питальників, вкажіть на їхні спільні та відмінні риси [далі в посібнику представлено відповідний матеріал].

- Виберіть із монографії В.С. Ващенко «Полтавські говори» числівникові форми [далі в посібнику представлено відповідний матеріал].

- Сформулюйте принципи передачі особливостей живого мовлення, використані для запису таких текстів [далі в посібнику тексти наведено у транскрипції].

- Ознайомтеся із картосхемою № 21 «Географія лексем з семантикою 'повинь'» з монографії Т.В. Громко «Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України» (Кіровоград, 2000. – 175 с.), прокоментуйте її [карту наведено].

- Ознайомтеся з лінгвістичною картою № 593 «Протеза перед о» з «Атласу бойківських говірок», т. VII, укладеного під керівництвом Я. Рігера, прокоментуйте її [карту наведено].

- Схарактеризуйте основні принципи представлення діалектної лексики у «Словнику народних географічних термінів Кіровоградщини», автори Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. [фрагмент словника наведено].

- Прочитайте фрагменти текстів художньої літератури з виразними діалектними рисами. Назвіть діалектизми (лексичні, фразеологічні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні), встановіть їх функції в тексті [фрагменти текстів наведено].

Фрагменти багатьох джерел (словників, атласів, текстів художньої літератури, наукових статей тощо) для зручності вміщуються

безпосередньо в електронний посібник, щоб викладачеві не доводилося розмножувати ілюстративний матеріал. До того ж, не всі джерела, на жаль, є широко доступними. Така наочність, окрім власне навчальної мети, покликана стимулювати інтерес студентів до фрагментарно представлених джерел.

Тестовий блок передбачає закріплення й перевірку набутих знань у формі тестів. До кожного заняття дібрано ряд тестових завдань (не менше 20), до яких увійшли як запитання теоретичного характеру, так і завдання на співвіднесення поданих словоформ, конструкцій, текстів з конкретними говірками. Тестові завдання мають такий вигляд (тут правильні відповіді виділено):

[Як називають людину, яка записує діалектний матеріал?

- інформатор;
- експлоратор;**
- записувач;
- експлуататор;
- діалектолог.];**

[Як називається зібрання затранскрибованих текстів діалектного мовлення?

- текстофонд;**
- текстографія;
- текстографування;
- текстологія;
- лексикографія.];**

[Форми О.в. однини іменників І відміни *ко'рвом, сви'н'ом, над го'ром* характерні для:

- галицько-буковинських говірок;
- надністрянських говірок;**
- волинсько-поліських говірок;
- східнокарпатських говірок;
- лівобережнополіських говірок.] тощо.

До посібника мають увійти **записи діалектного мовлення**, зібрані студентами під час навчальної діалектологічної практики в різних регіонах України, а також опубліковані тексти із сучасних збірників [3, с. 145]. Усі вони паспортизовані, а з друкованих джерел – містять вказівку на видання і сторінки. Тексти подано з дотриманням особливостей фонетичної транскрипції, використовуваної авторами відповідних праць, записи студентів Інституту філології витримано в єдиній транскрипції, наведеній у посібнику.

Кількість пропонованих завдань і запитань цілком достатня для роботи в аудиторії, самостійної роботи студентів та для виконання домашніх завдань – усіх форм роботи, передбачених кредитно-модульною системою навчання.

До посібника додається глосарій, або словник діалектологічних термінів (близько 100 одиниць), які використовуються в українській діалектології, наприклад, *ареал, акання, субститут*; при цьому

мовні явища ілюструються прикладами. Терміни загальнолінгвістичного характеру подано, якщо вони мають певну специфіку використання в діалектології (наприклад, поняття *дифтонг*). Терміни на зразок *звук, фонема, морфема* тощо наводити, на нашу думку, недоцільно, оскільки вони є базовими для всіх мовознавчих дисциплін.

Окремо вміщено запитання для повторення вивченого матеріалу, які можуть бути винесені на залік.

У посібнику подається вичерпний перелік основних джерел із діалектології (близько 200 позицій), які допоможуть студентам у самостійному опрацюванні матеріалу. Поруч із ними – електронні ресурси.

Електронний посібник з української діалектології наразі актуальний. Аналіз *педагогічно-методичних вимог*, які ставляться до такого типу посібників в цілому, незалежно від його змістового наповнення й типології, показує такі переваги:

- оптимальне забезпечення взаємодії оператора з комп'ютером;
- досягнення мети і завдань навчання;
- адаптація до індивідуальних особливостей суб'єктів навчання;
- проблемне подання матеріалу завдань;
- спрямованість на інтенсивне керування процесом пізнання [5, с. 58].

Під час застосування електронних посібників враховуються й такі чинники:

- ступінь відповідності інформаційного і технологічного забезпечення посібника навчальній програмі з даного предмета;
- позитивність впливу мотиваційних орієнтацій на формування в студентів знань та вмій більш високого рівня;
- варіативність індивідуалізованих і диференційованих навчальних завдань;
- інтенсивність використання інноваційних методів навчання [2, с. 15].

Таким чином, електронний посібник – це такий освітній продукт, який за рахунок графіки, анімації, аудіо- та відеонаповнення, спеціального програмного забезпечення розширює та доповнює традиційний посібник на друкованій основі.

Технічні особливості електронного посібника з української діалектології полягають в основному в тому, що текстова його частина на відміну від друкованого видання, супроводжується перехресними гіперпосиланнями, посиланнями на глосарій, що сприяє швидшому пошуку необхідної інформації. Прикладом таких посилань можуть бути й діалектні словники, діалектологічні довідники, сайти діалектологічних шкіл.

Електронні посібники дають змогу супроводжувати транскрибовані тексти аудіозаписами до них. Спостереження за

транскрибованими текстами під час їх аудіовідтворення сприяє виробленню мовного чуття, уміння транскрибувати, допомагає відчутти весь колорит говірки, вдосконалити знання мови, глибше розуміти живе мовлення діалектоносіїв.

Оскільки вивчати лексику доцільно не лише в лексикологічному та ареалогічному аспектах, а й у зв'язку з матеріальною і духовною культурою [1, с. 5], необхідним є залучення до електронного посібника з української діалектології ілюстрацій та моделей предметів, що описуються. Це допомагає точно отримати уявлення про реалію, яку студенти не бачили, або яка має певні відмінності в різних регіонах і навіть в одній і тій же говірці.

Перевагою електронного посібника є можливість гіперпосилань з карти говорів української мови безпосередньо до мовної інформації про наріччя, діалект, а також до зразків мовлення з тієї чи іншої території [5, с. 60].

Електронний посібник з української діалектології дозволяє супроводжувати навчальний матеріал додатковою інформацією, яка може частково виходити і за межі навчальної програми з даної дисципліни, але є важливою для глибшого розуміння процесів мовного розвитку, сприяє формуванню лінгвістичної компетенції студентів-філологів.

Власне, це далеко не весь перелік можливих переваг електронного посібника з діалектології, і було б дуже добре, щоб цей продукт з'явився в освітньому середовищі нашої країни. На жаль, розробка такого продукту – це кропітка робота, яка вимагає тривалої методичної підготовки, залучення ряду фахівців з діалектології, які б уклали текст видання, комп'ютерних дизайнерів, які б створили програмне забезпечення посібника.

Звичайно, електронний посібник, зокрема із діалектології, має і низку вад, серед яких варто виокремити:

- залежність від енергоносіїв;
- порівняно обмежений термін експлуатації накопичувачів інформації;
- відсутність єдиного стандарту: якщо сьогодні популярними є формати файлів типу .txt; .html; .fb2; .djvu; .pdf; .exe тощо, то через кілька років їх можуть замінити новими, що буде вимагати переформатування інформації для можливості відтворення на електронному пристрої [2, с. 320];

– користуватися електронним посібником не так зручно, як паперовим (хоча цей показник часто є суб'єктивним, відносним).

Висновки. Отже, електронний посібник розробляється відповідно до навчальної програми в конкретному навчальному закладі, з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи навчання, з добром нового, почасти не

публікованого раніше текстово-ілюстративного матеріалу, з наведенням основної теоретичної бази та наукових джерел. Незважаючи на певні недоліки, електронний посібник з української діалектології дасть змогу користувачеві доповнювати та редагувати текст відповідно до власних потреб та вимог сьогодення (включати нові емпіричні дані; доповнювати текст відповідно до регіональних особливостей; робити правки у матеріалі, який є неактуальним через зміни в діалектній мові). Ще однією беззаперечною перевагою є можливість користуватися графічними та мультимедійними засобами (наприклад, прослуховування аудіозапису говірки разом зі спостереженням за транскрипцією допоможе краще досягнути мовну специфіку говірки, діалекту, оволодіти вмінням транскрибувати). У перспективі нами планується введення електронного посібника з української діалектології у навчальний процес та перевірка ефективності його використання.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія: підручник / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 270 с.
2. Зими́на О. В. Печатные и электронные учебные издания в современном высшем образовании: теория, методика, практика / О. В. Зими́на. – М.: Изд-во МЭИ, 2003. – 336 с.
3. Калетнік А. А. Сучасний посібник для практичних занять з діалектології: деякі аспекти теоретичного обґрунтування / А. А. Калетнік // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – Вип. 17. – С. 139–148.
4. Лизанець П. Діалектологія як наука сучасного

мовознавства / П. Лизанець // Діалектологічні студії 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Видавництво М. П. Коць, 2003. – С. 247–254.

5. Мареев Д. А. Електронний посібник з діалектології як елемент освітнього середовища / Д. А. Мареев // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 24. – С. 57–61.

BIBLIOGRAFIYA

1. Bevzenko S. P. Ukrainiska dialektologia :pidruchnyk / S. P. Bevzenko. – K.: Vyshcha shkola, 1980. – 270 s.
2. Zimina O. V. Pechatnye i elektronnye uchebnye izdania v sovremennom vysshem obrazovanii : teoriya, metodika, praktika / O. V. Zimina. – M.: Izd-vo MEI, 2003. – 336 s.
3. Kaletnik A. A. Suchasnyy posibnyk dlia praktychnyh zaniat z dialektologii: deyaki aspekty teoretychnoho obgruntuvannia / A. A. Kaletnik // Aktualni problemy ukraïnskoi lnhvistyky: teoriia i praktyka. – K.: VPTS «Kyivskyi universytet», 2008. – Vyp. 17. – S. 139–148.
4. Lyzanets P. Dialektologiiia yak nauka suchasnoho movoznavstva / P. Lyzanets // Dialektologichni studii 3: Zbirnyk pamiaty Yaroslavy Zakrevskoi / Vidp. red. P. Hrytsenko, N. Hobzey, – Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krupiakhevucha NAN Ukrainy, Vudavntstvo M.P. Kots, 2003. – S. 247–254.
5. Mareev D. A. Elektronnyy posibnyk z dialektologii yak element osvitnoho sere dovyyshcha / D. A. Mareev // Visnyk Hluhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Olexandra Dovzhenka. Ser.: Pedahohichni nauky. – 2014. – Vyp. 24. – S. 57–61.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Громко Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови КДПУ імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми викладання української діалектології.